

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС РОЗВИТКУ ПОЛІЕТНІЧНОГО СОЦІУМУ

Максименюк М.Ю. (м. Запоріжжя)

Анотації

В статті дається аналіз феномена поліетнічного соціуму, що являє собою складний соціальний організм, дається визначення дискурсу з точки зору соціально-філософського змісту; умови становлення поліетнічного соціуму в умовах глобалізації; класичні і посткласичні теорії поліетнічного соціуму; мультикультуралізм як детермінанта поліетнічного соціуму; діалог культур і цивілізацій, що визначають феномен поліетнічного соціуму в сучасних глобалізаційних умовах.

The phenomenon analysis of a multiethnic social organism, which is a complicated body is given in the article. The definition of a discourses from the social and philosophical point is proposed; conditions of multiethnic social organism in globalization; classical and postclassical theories of multiethnic social organism; multiculturalism as determination of multiethnic social organism; the dialogue of cultures and civilization which determine phenomenon of multiethnic social organism in modern conditions of globalization.

Ключові слова

ПОЛІЕТНІЧНИЙ СОЦІУМ, СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС, МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, СОЦІАЛЬНА ДІЯ, КОМУНІКАЦІЯ, ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ, ДІАЛОГ КУЛЬТУР

Вступ

Формування концепції подолання етнонаціональних конфліктів як фактор розвитку поліетнічного соціуму у контексті сучасних цивілізаційних тенденцій потребує пояснення соціально-філософського дискурсу розвитку поліетнічного соціуму. Феномен поліетнічного соціуму є ключовим для соціально-філософської думки в умовах інтеграції України у європейське співтовариство і розповсюджується на демократію, права людини, основні свободи, освіту, культуру, науку.

Мета статті:

- проаналізувати сутність соціально-філософського дискурсу, що буде використовуватися для аналізу феномена полікультурного соціуму;

- дати аналіз феномена полікультурного соціуму, що являє собою інноваційний соціальний феномен, так як більшість суспільств у сучасну епоху стають полікультурними;

- розкрити умови становлення полікультурного соціуму;

- дати аналіз класичних, і посткласичних теорій полікультурного соціуму;

- привести приклади еволюції та розвитку полікультурного соціуму та проаналізувати проблеми, що виникають в умовах мультикультурного соціуму.

Соціально-філософський дискурс (discursus: от лат. Discursus - міркування) – 1) вербально артикульована форма об'єктивації змісту полі етнічного соціуму як складного соціального феномена, що регулюється домінуючим у тій чи іншій соціокультурній традиції типом раціональності; 2) сукупність смислів, когнітивних та ціннісних значень, що є основою культури суспільства, охоплює всі форми комунікативної активності людини, її рефлексією щодо політичного світу та своєї ролі в ньому; 3) культурні артефакти, реалізовані у філософській символіці; 4) інституційні та неінституційні (особистісно орієнтовані) форми спілкування, у яких суб'єкт, адресат або зміст спілкування належать до сфери філософського осягнення дійсності; 5) семіотичний простір 6) єдність і взаємодія тексту та контексту; що охоплює всі типи знаків, зорієнтованих на обслуговування сфери комунікації, тезаурус прецедентних висловлювань і текстів, набір мовленнєвих дій і жанрів, специфічних для спілкування; використання певної системи професійно-орієнтованих знаків, які мають свою підмову (спеціальна лексика, фразеологія і пареміологія); 7) мова як символізація ідентичностей, позицій і статусів, мовний контроль яких здійснюється за допомогою мовних форм і символів рефлексії, абстрагування, розвитку та протиріччя, за допомогою заміщення понять образами. Дискурс завжди наповнений поняттями ідеями, роздумами, забезпечує контроль над свідомістю, а, отже, над варіантами вибору в певній ситуації. Некласичний тип філософствування здійснює свого роду перевідкриття феномена дискурсу як у контексті вербально-комунікативних практик (аналіз соціокультурної зумовленості мовленнєвих актів у структуралізмі і постструктуралізмі). Так, Ю.Хабермас аналізує дискурс як рефлексивний феномен мовленнєвої комунікації, яка передбачає самоцінну процесуальність промовляння всіх значущих для учасника комунікації аспектів; Д.Гоулднер трактує дискурс у широкому соціально-політичному контексті як інструмент соціальної критики; поняття дискурс у контексті лінгвістичних практик інтерпретується як мова, яка привласнюється тим, хто говорить; у рамках семіотичної традиції презумпція дискурсивної компетенції зводиться до семіотико-нарративних аспектів мовленнєвої діяльності А.-Ж.Греймаса і Ж.Курте. Домінантною тенденцією аналізу соціально-філософського дискурсу у другій половині ХХ століття є тенденція інтеграції різних аспектів дискурсу –

Соціально-філософський дискурс розвитку поліетнічного соціуму

лінгвістичних, семіотичних, мовленнєвих, структуралістських). Теорія соціально-філософського дискурсу констатується у якості одного із найважливіших напрямків постмодернізму, методологія якого оформлюється на перехрещенні власне постмодерністської філософії мови, семіотики, лінгвістики у сучасних її версіях – соціології знання, когнітивної антропології. У зв'язку з підвищеною увагою філософії постмодернізму до проблем вербальної – і особливо мовленнєвої реальності поняття соціально-філософський дискурс отримує свого роду ренесанс значущості. Так, наприклад, у самооцінці Фуко аналітика дискурсу конституюється як один із фундаментальних пріоритетів його творчості, умови функціонування специфічних дискурсивних практик. Власне, предметом «археології знання» виступає не автор, не лінгвістичний код, не читач чи індивідуальний текст, а обмежений набір текстів, які створюють регламентований дискурс. Аналогічні пріоритети можуть бути віднайдені у деконструктивізмі Дерріди у його концепції розриву всередині тексту. На відміну від історико-філософської традиції, що розуміє дискурс як свого роду раціонально-лінгвістичну процедуру і являє собою декодування іманентного смислу, постмодернізм інтерпретує дискурсивні практики альтернативно. У контексті процесуальності феномен дискурсу втрачає свою визначеність і являється залежним від порядку дискурсу: «я є те, що є завдяки контексту, у якому знаходжусь» (Х.Л.Хікс). Як суб'єкт-об'єктне, так і суб'єкт-суб'єктне відношення розчиняються в грі дискурсивних філософських кодів. Людина як носій дискурсу поглинається у дискурсивне середовище, який є тим єдиним світом, що дається людині. Єдино можливою у даному контексті гносеологічною аналітикою метарівня виступає для постмодернізму аналіз самого дискурсу: дослідження умов його можливості, механізм здійснення його процесуальності, порівняльні аналітики різних типів. Центральна увага філософії постмодернізму приділяється не змістовним а мовленнєвим моментам. Дискурс розглядається як самодостатня форма артикуляції знання, у даному випадку поліетнічного соціуму у конкретній культурній традиції. Процесуальність дискурсивних процедур є тим простором, у рамках якого людина перетворює себе на суб'єкта. Розвиваючи цю ідею, Фуко фіксує наступні типи можливих трансформацій: 1) деривації (внутрішньодискурсивні залежності), тобто трансформації, пов'язані з адаптацією чи виключенням тих чи інших понять, їх узагальнення; 2) мутації (міждискурсивні залежності), тобто трансформації позиції суб'єкта, мови чи відповідної предметності (зміщення меж об'єкта); 3) редистрибуції (позадискурсивні трансформації), тобто зовнішні по відношенню до дискурсу, але не індиферентні для його еволюції соціокультурні процеси. В контексті соціально-філософського

дискурсу поліетнічний соціум являє собою такий тип соціуму, що описує якісну своєрідність суспільства, його закони, соціальні ідеали, генезис і розвиток, долі і перспективи, логіку соціальних процесів етнонаціонального соціуму. Домінантною характеристикою етнонаціонального соціального організму як сукупності соціально-культурних ідей та цінностей є встановлення орієнтирів людської діяльності.

Поліетнічний соціум як нове соціальне явище є характерним для багатонаціональних держав, які розвиваються в умовах культурної глобалізації, високого рівня міграційних процесів, розвитку культурно-інформаційного простору, нового етапу поширення Інтернету в умовах глобалізації. Глобальний світ справді є глобальним у розумінні об'єктивної взаємозалежності народів, нарощування єдиних, наскрізних, транснаціональних вимірів і просторів, переплетіння їхніх історій, зростання впливу зовнішніх (екзогенних) факторів на національний і культурний розвиток, поступове формування мультикультурного простору. Ще Гідденс відмічав, що виникнення ознак глобалізації й розвиток цього процесу тісно пов'язаний з розвитком сучасного суспільства й моделей держав-націй, що рефлексивно реагують на історичні події. Поліетнічний соціум – це багатопланове соціальне явище, що охоплює всі сфери життя людини і суспільства, людини і природи, людини і людини. Процеси поліетнічного соціуму розвиваються на всіх рівнях: локальному, національному, субнаціональному, супранаціональному, глобальному. Поняття «поліетнічного соціуму» як складного соціального феномена детерміновано розвитком міграційних процесів, пов'язаних з багатоманітністю культур, що відображають процес діалогу культур і цивілізацій; глобалізацією економіки і культури, що визначаються економічними, культурними, інформаційними потоками; мовним, етнокультурним, регіональним плюралізмом; культурним розмаїттям сучасного полікультурного суспільства. Поліетнічний соціум сучасного суспільства пов'язаний з різними відмінностями – етнокультурними, етнічними, релігійними, мовними, природно-історичними, що впливають на різні сфери існування людини. Поліетнічний соціум як соціальний феномен проявляється в космополітизмі і культурному розмаїтті, глобальному поширенні інформації, споживанні масової продукції, появі феномена „культурного громадянства”, формуванні геокультурних ареалів. Поліетнічний соціум як складний багатодиференційований соціальний процес зачіпає відносини між релігіями та етносами, культурами і цивілізаціями, традиційними і сучасними цінностями, різноманітними культурними і релігійними орієнтаціями, стилями життя та культурними ідеалами і традиціями. Оскільки культура має безумовне вираження, вона є колективною конструкцією,

Соціально-філософський дискурс розвитку поліетнічного соціуму

вищою за індивідуальні вподобання, здатна впливати на діяльність людини у полікультурному середовищі. Адже, ще Т.Парсонс, аналізуючи процес глобалізації, дійшов висновку: якщо суспільства рухаються по загальному еволюційному шляху, то вони стають усе більш схожими між собою.

Формування концептуальної парадигми розвитку поліетнічного соціуму потребує пояснення «поліетнічність», яка є однією з нових тенденцій в умовах розвитку сучасного світу, переходу до більш гетерогенного, диференційованого соціуму. У високорозвинутих країнах поліетнічний соціум все більше сегментується, відмінності, які раніше вважалися незначними, набувають сьогодні великого політичного і культурного розмаїття, у новій соціальній структурі збільшуються можливості у виборі культурної самоідентифікації і самореалізації особистості. Світосприйняття соціуму виробляється за допомогою символів – загального минулого, міфів, легенд, святинь, емблем. Ця культурно-історична спадковість у контексті певного поліетнічного соціуму є динамічною і змінною складовою, що наповнюється певним культурним змістом, орієнтується не на розчинення соціокультурних груп у масовому суспільстві, а соціум у багатоедності, плюральності, полікультурності. Внаслідок взаємопроникнення економічних, культурних та інших явищ один і одного та у зв'язку з міграцією усі європейські соціуми втратили гомогенний характер і стали поліетнічними, в результаті чого полікультурність стала пронизувати ці соціуми. Для сучасного поліетнічного соціуму стали характерними: 1) регіональний плюралізм; 2) культурний плюралізм; 3) релігійний плюралізм. Сьогодні соціуми є настільки різноманітними, що людство живе у різних вимірах і світах, які частково співпадають і співпрацюють, частково існують паралельно, частково – навіть не стикаються і не пересікаються. Саме тому сучасний зріз поліетнічного соціуму слід проаналізувати у різноманітних вимірах: 1) локальний рівень; 2) субнаціональний рівень (на рівні федеральних земель, штатів, територіальної автономізації унітарних держав); 3) національний (на рівні суверенних держав та громадянського суспільства); 4) супранаціональний (на рівні міжнародних об'єднань); 5) глобальний (на рівні міжнародних організацій типу ООН).

Детермінантою поліетнічного соціуму є мультикультуралізм. В основі формування єдиного полікультурного суспільства, в якому проживають мільйони людей інших національностей, формуються культурні архетипи, як культурної поляризації, культурної асиміляції, культурної ізоляції, культурної гібридизації, в контексті яких людина повинна адаптуватися до умов глобалізованого світу. Основою розвитку поліетнічного соціуму є формування метакультури, яка розвивається в контексті

великих культурних ареалів на основі нових ціннісних орієнтирів. Мета культура поліетнічного соціуму визначається такими особливостями: 1) має надособистісний характер; 2) об'єднує різні, але подібні за деякими загальними параметрами культури. В основі подібності культур, що входять до єдиної метакультури, можуть бути: а) мовна спільність культур, що обумовлює близькість багатьох інших сторін культурного життя; б) спільність природних умов; в) релігійна спільність. Історія свідчить, що релігії відіграють найбільш істотну роль в утворенні метакультур, виступаючи як сполучна ланка, яка з'єднує культури. Метакультури – це цивілізації в хантінгтонівському розумінні, тобто культурні спільності найвищого порядку. **Процес культурної глобалізації** визначає появу саме нових форм культурних процесів та нових ціннісних орієнтирів. Атрибутивною ознакою поліетнічності є її дисперсність, дискретність, локальність, відсутність цілісності що сприяє культурній розмаїтості, появі нового феномена „єдності в різноманітності”, формуванні різноманітних форм культурної та соціальної ідентифікації на основі об'єднання певних локальних культур та архітектури відкритості. В контексті поліетнічності виокремлюється такий вид культури, як Інтернет-культура, яка характеризується, згідно з М.Кастельсом, чотирирівневою структурою, що включає техномеритократичну культуру, хакерівську культуру, культуру віртуальних громад та підприємницьку культуру, які створюють ідеологію свободи, яка поширена в світі Інтернету. Культура Інтернету мультикультурного суспільства - це культура, побудована на технократичній вірі в прогрес людства завдяки інформаційним технологіям, утверджується співтовариствами хакерів, існування яких визначається вільною та відкритою технологічною творчістю, втілена у віртуальних мережах, націлених на створення нового полікультурного суспільства, яке матеріалізоване у функціонуванні нової інформаційної економіки та нової глобальної культури. Культура, на думку Ж.Бодрійяра, перестала бути прив'язаною до певного місця і, з іншого боку, у полікультурного суспільства стала фрагментарною, розпалася на культури окремих спільностей, свого роду культурні діаспори, що відрізняються за смаками, звичками й віруваннями, в яких відбувається поширення комерціалізації, іронії, гри, переструктурування всього формату домінуючої елітарної культури, що детерміновано плюралістичною сферою виявлення інтересів у напрямі - від культурного імперіалізму до культурного плюралізму - як на локальному, так і на глобальному рівнях. Аналіз проблем полікультурного суспільства дає можливість проаналізувати проблеми, суперечності, конфлікти міжнаціональних відносин в умовах глобалізованого світу. З формуванням «культурних домінант»

безпосередньо пов'язана і специфіка етнічної поведінки, пошуки культурної ідентичності, аналіз певних типів поведінки – репродуктивного, адаптивного, творчого.

Соціальна дія в поліетнічному соціумі представляє собою таку одиницю соціальної реальності, яка виступає її констатуючим елементом. Поняття «соціальної дії» введено М.Вебером: дією воно є тому, постільки з діючим індивідом (індивідами) пов'язують суб'єктивний смисл, а соціальність співвідноситься з діями інших людей у поліетнічному соціумі і орієнтується на них. Суб'єктивний смисл у перспективі викликає проект розуміючого поліетнічного соціуму і одночасно передбачає перехід від теорії «раціонального діяча» до теорії раціональної дії. Між дією як такою і її результатом допускається існування внутрішнього зв'язку, що визначається як ментальний стан, пропозиціональні установки (мотиви) і як соціальна перспектива (норми), що співвідносяться з детермінантами дії. У першому випадку концепція соціальної дії поліетнічного соціуму часто психологізується: терміни повинні відповідати описам, які відтворюються у повсякденному житті (Знанецький, Девідсон). З іншої сторони, такий підхід допускає ідеалізацію суб'єкта, який володіє всією інформацією, і передбачає зробити вибір у ситуації, коли всі причини і наслідки експліковані. У межах наявності повного опису ситуації раціональна дія не потребує наявності реального суб'єкта, так як вона демонструє «реальність» у словосполученні і потребує тільки семантичної інтерпретації. У другому випадку використовується холі стична парадигма аналізу поліетнічного соціального соціуму (Дюркгейм, Парсонс) і розглядає підсистеми дії етнічності (соціум, культура, індивід, організм), які здійснюють на соціум свій тотальний тиск. Подальший розвиток цього підходу привело до переформулюванню теорії поліетнічного соціуму на основі поняття «системи» замість поняття «дія» (Луман). У деякому смислі ця операція виступила процедурою підміни суб'єкта дією, яка виходить на «суспільного суб'єкта» (Франкфуртська школа), а суспільство розуміється як комунікативна дія індивідуумів (Хабермас). Здатність до комунікації у контексті розвитку поліетнічного соціуму трактується як спроможність до взаєморозуміння суб'єкта, який знаходиться у певному темпоральному просторі. Комунікативними діями називаються такі символічні входження до поліетнічного соціуму, за допомогою яких суб'єкт має відношення до цього об'єктивного світу (Хабермас). Властивість раціональності комунікативної дії формується тільки в межах поліетнічного соціуму, у якому взаємодіють індивіди, виробляючи через посередництво аргументації згоду, виробляючи «правила гри» завдяки спілкуванню, сприяючи оволодіння діями у певному соціумі, а також світом.

Соціальність поліетнічного соціуму – це пакетне поняття, простір адекватних інтерпретацій якого: 1) співвідноситься по об'єму із змістовною і функціональною завантаженістю понять «історія», «культура», «ментальність», які є детермінанти соціуму; 2) відносяться до предметності класичного і посткласичного розуміння даного поняття; 3) відображають взаємозумовленість індивідного («атомарного», «ядерного») буття людей, з однієї сторони, і надіндивідуальних структур соціальної статичності і соціальної динаміки, - з іншої. Нерозривна єдність фрагментованих одиниць їх існування, колективістського по формі відтворення дискретної соціальної реальності, - конститує амбівалентність (суперечливість, подвійність, роздвоєність) соціально-гуманітарного пізнання. У межах останнього розрізняється: 1) пізнання соціального поліетнічного соціуму (аналіз суспільних структур та закономірностей різної міри спільності, тобто опосередковано-суспільного буття; 2) гуманітарне пізнання (конкретно-індивідуальний опис феноменів соціального життя, тобто безпосередньо-особистісного). У класичних своїх трактуваннях соціальність поліетнічного соціуму виступає у якості структури: 1) зовнішньої для індивідів, яка потребує їх адаптації та ідентичності; 2) яка протистоїть їм (як колективістське начало); 3) центрованої на «стягнення» взаємодії індивідів (інтеракціонізм, теорія комунікативної дії, соціальна феноменологія).

Соціально-філософський дискурс розвитку поліетнічного соціуму пов'язаний з розвитком етнічних процесів, у результаті яких відбуваються зміни етнічної самосвідомості, процеси, що обумовлюють зміни характеристик етносу як цілого. В етнічних процесах поліетнічного соціуму виокремлюють дві типологічні групи: 1) етнічне об'єднання поліетнічного соціуму; 2) етнічний поділ в полі етнічному об'єднанні. Етнічному об'єднанню притаманні культурне і мовне зближення, часткове чи повне знищення етнічних розбіжностей. Розрізняють такі види етнічного об'єднання поліетнічного соціуму: 1) Міжетнічна консолідація є злиттям самостійних, але культурно і мовно споріднених народів у новий етнос, у процесі якого етнічна самосвідомість змінюється; 2) Внутріетнічна консолідація – внутрішнє злиття - внутрішнє злиття великого народу, яке відбувається у процесі стирання відмінностей між його групами без зміни самосвідомості членів; консолідація може охоплювати етноси різних типів; так, в результаті етнічної консолідації близькоспоріднених племен невеликих етнічних груп утворювалися народи, а шляхом консолідації близьких народів – нації. Швидкість консолідаційного процесу залежить від рівня соціально-економічного розвитку населення та інтенсивності господарських зв'язків між його частинами, від політичного статусу країни, характеру розселення груп, що консолідують, рівня

Соціально-філософський дискурс розвитку поліетнічного соціуму

складності етнічної структури, ступеня спорідненості мови, культури, релігії і раси. За масштабом **міжетнічна консолідація** може бути як широкомасштабною, якщо в єдиний етнос зливається населення значної території або навіть усієї країни (макроконсолідація), так і вузькомасштабною, якщо у процес залучено населення великого району. 3) Етнічна асиміляція є процесом «розчинення» самостійного етносу або його частини у середовищі іншого народу; етнос, що асимілюється, змінює самосвідомість, однак у свідомості етносу, що асимілює ніяких змін не відбувається. **Природна асиміляція** має прогресивне значення, відбувається при безпосередньому спілкуванні різних груп і обумовлена потребами зміцнення їх спільного соціального, господарського і культурного життя. Вона часто пов'язана з міжетнічними шлюбами. Асиміляція залежить від чисельності групи, що асимілюється; характеру її розселення, ступеня господарських зв'язків із групою, що асимілює; частоти змішаних шлюбів; рівня етнічної самосвідомості; культурної, мовної, релігійної спорідненості груп, що беруть участь у процесі. 4) Міжетнічна інтеграція полягає у взаємодії усередині держави або певного великого регіону кількох етносів, які істотно різняться мовою і культурою, що зумовлює появу в них спільних ознак. Цей процес не утворює нові етноси. 5) Етногенетична міксація є продовженням процесів міжетнічної інтеграції, за якої новий етнос утворюється шляхом злиття неспоріднених народів. До процесів етнічного поділу належить **етнічна парціація і сепарація**. **За етнічної парціації** відбувається поділ етносу на кілька рівних частин, причому жодний із новоутворених етносів не ототожнює себе зі старим. На ранніх етапах історії етнічна парціація виявилася у поділі племен на територіально відособлені частини, з часом парціацію зумовлювало розмежування різних частин етносу державними кордонами. **Етнічною сепарацією** називають відокремлення певної частини народу від основної, що зумовлює утворення самостійного етносу. Якщо за етнічної парціації вихідний етнос фактично припиняє своє існування, то за сепарації – продовжує. Причинами етнічної сепарації є: переселення частини вихідного етносу; державно-політичне відокремлення частини народу; релігійне відокремлення групи етносу. Іноді сепарацію зумовлювали політичне відокремлення частини певного народу, релігійні розбіжності. Аналізуючи етнічні процеси, що розгортаються у певного роду соціумах, слід врахувати тенденцію до відродження національних рухів, традицій, культури.

Соціально-філософський дискурс розвитку поліетнічного соціуму включає аналіз культурного діалогу між народами, що належать до того чи іншого національного соціуму, і є невід'ємним атрибутом розвитку людського суспільства. Будь-яка

держава, навіть самий розвинутий етнонаціональний соціум, не в змозі задовольнити культурні запити громадян без звернення до духовного багатства інших країн і народів, що потребує діалогу культур в контексті інформаційно-культурного простору етнонаціонального соціуму. Проблема пошуку свого місця поліетнічною спільнотою у світовому культурному просторі, формування національно орієнтованих підходів у внутрішній і зовнішній культурній політиці соціумів представляє особливу актуальність для України. Розширення відкритості України привело до посилення її залежності від культурно-інформаційних процесів, перш всього таких, як глобалізація культурного розвитку, культурна індустрія, зближення масової і елітарної культур, комерціалізація культурної сфери, залежність культури від великих фінансових інвестицій, розвиток сучасних масових інформаційних технологій і світових комп'ютерних мереж, стрімке збільшення інформації і швидкості її передачі; пониження національної специфіки у світовому інформаційно-культурному обміні. В глобалізації поліетнічного соціуму слід вбачати: інтенсифікацію трансмежових економічних, політичних, соціальних і культурних зв'язків; триумф американської системи цінностей; нездатність національних держав вирішувати глобальні проблеми. З точки зору становлення глобальної поліетнічної спільноти фахівці виокремлюють **чотири соціокультурні мегатенденції**: 1) культурна поляризація, яка характеризується зростаючою екологічною і економічною нерівністю (між народами і регіонами, всередині окремих держав); релігійний і ринковий фундаменталізм, претензії на расову і етнічну виключність; 2) культурна асиміляція, що характеризується вестернізацією через послідовно розширяючу систему світових ринків – західним цінностям і західному образу життя; розширення універсальних (загальнолюдських) цінностей, норм і правил у міжнародних відносинах; 3) культурна гібридизація, яка породжує нові якості: процеси «креолізації» культури, які традиційно приводили до утворення нових етнічних спільнот, доповнюються процесами транснаціональної конвергенції і формування транслокальних культур - культур діаспори, а не традиційно локалізованих, як таких, що намагаються сформувати національно-культурну ідентичність культур. Інтенсифікація комунікацій і міжкультурних взаємодій, розвиток інформаційних технологій сприяє подальшій диверсифікації багатоманітного світу людських культур, а не поглинанню їх деякою універсальною глобальною культурою. Світ поступово перетворюється у складну мозаїку **транснаціональних культур**, які взаємопроникають одна в одну, які створюють нові культурні регіони, які мають мережеву структуру. Приклад – нові професійні світи, які виникають у зв'язку з ростом комп'ютерних і телекомунікаційних мереж. 4) культурна

ізоляція, приклади якої дало ХХ століття з його прикладами ізоляції і самоізоляції окремих країн, регіонів, політичних блоків, «санітарних кордонів», «залізних занавісів», тому джерелами ізоляціоністських тенденцій можуть стати культурний і релігійний фундаменталізм, екологічні, расистські і націоналістичні рухи, соціокультурна автаркія, обмеження інформаційних і культурних контактів, свободи пересування. Головні вісі, по яким відбувається цивілізаційний зсув: 1) вісь «культури» - зсув від культурного імперіалізму до культурного плюралізму; 2) вісь « суспільство» - зсув від закритого суспільства до закритого. Схематично взаємозв'язок вісей, згідно з якими відбувається **цивілізаційний зсув**, та основних культурних архетипів, які визначають динаміку процесів глобалізації у вигляді «паралелограму». Так, культура консолідації в етнонаціональному соціумі характеризується домінуванням синхронних організаційних систем; культурі консолідації властивий автаркічний тип господарювання. **Культура конкуренції** реалізується у формах випадкових організаційних систем, які передбачають контрактні відносини між зацікавленими учасниками. Основана етична цінність **культури конкуренції** – особистісна свобода як гарантія успіху, а базовий морально-психологічний принцип – індивідуалізм. Культурі конфронтації властиві закриті (ієрархічні) організаційні системи з бюрократичними управлінськими формами і бюрократична організаційна культура, в якій переважають форми організації сумісно - послідовної діяльності. Кожен вищестоящий рівень організаційної ієрархії покликаний вирішувати конфліктні відносини, які виникають на нижчестоящому рівні. Тому сферою цільовизначення, властивій цій культурі, є інтереси «верхів». **Культура кооперації** передбачає відкриті організаційні системи з демократичними управлінськими формами. Партиципаторна організаційна культура з переважанням форм організації сумісно-творчої діяльності, сфера цілепокладання – законні інтереси більшості народу при обов'язковому врахуванні інтересів меншості.

Таким чином, **тема мультикультуралізму** як можливого варіанту вирішення етнонаціональних проблем у сучасному світі і в Україні все більше звучить у виступах та дослідженнях сучасних соціологів, політологів, філософів, культурологів. Діапазон думок про правомочність на практиці ідей мультикультуралізму у нашій країні коливається від емоційного неприйняття цього явища до закликів розповсюджувати цю ліберальну концепцію існування поліетнічної держави на практику міжетнічних відносин. У першому випадку розповсюдження практики мультикультуралізму розглядається як виключно **руйнівна ідея**, яка загрожує розколом єдиного культурно-інформаційного простору. Серед найбільш загрозливих наслідків мультикультуралізму відмічається етнічна

фрагментація суспільства, свідома відмова від найменших проявів асиміляції панівною культурою (навіть серед імiгрантів, які тільки що прибули), і, як результат, - зростання напруги в міжетнічних і міжконфесійних відносинах. **Супротивники мультикультуралізму** підкреслюють, що він приводить до маргіналізації етнічних спільнот, тобто свідомо формують «фольклорний» образ представників різних етнокультур, сприяючи «не діалогу культур». А їх конфлікту. Абсолютизація і уособлення національних відмінностей особливо хвилюють критиків мультикультуралізму стосовно України, історично сформованої держави з такою багатонаціональною культурою, для якої західна ідея, яка народилася в імiгрантських державах, буде загрозливим кроком назад. Як свідчить практика, триваючі час від часу загрозливі етнонаціональні конфлікти у поліетнічному соціумі мають не етнічну, а політичну та економічну першопричину. З точки зору інтересів інтеграції, мультикультуралізм нездатний вирішити питання у багатонаціональній державі, ні у пострадянському просторі – така основна думка супротивників цієї концепції. Прихильники розповсюдження **мультикультурної моделі полікультурного соціуму** вважають цю ідею «новою культурною революцією», здатною замінити у глобалізованому сучасному світі традиційну ксенофобію на «ксенофілію». Багатокультурна ідея, на думку її прихильників, дасть Україні ряд переваг при спілкуванні із Заходом, яка несе з собою образ словянської, православної держави. І накінець, на думку прихильників мультикультуралізму, здійснення його принципів у внутрішній політиці України буде сприяти підвищенню рівня толерантності в сучасному українському суспільстві і пониженню етноконфесійного потенціалу його конфліктності. Ігнорувати мультикультурні процеси наша країна не може згідно з причинами об'єктивного порядку. Для України мультикультуралізм також можливий, як і для інших держав з багатоманітною культурою і етнічно різноманітним населенням поліетнічного соціуму. Для **мультикультурної системи** важливо дотримуватися того, що **самоідентифікація** у рамках певної етнічної культури не повинна порушувати права інших етносів та закони держави в цілому. Тільки у цьому випадку мультикультуралізм зможе сприяти розвитку і закріпленню загальнонаціональної ідеї, яка по своїй суті буде багатонаціональною. В той же час мультикультуралізм як варіант інтеграційної ідеї у полікультурному суспільстві може й не реалізувати свій інтегралістський потенціал у силу все більш розширення у сторону «мозаїчності» і навіть фрагментації окремих культур. Для них мультикультура поліетнічних держав виступає як спосіб інтеграції, яка розцінюється як втрата у кінцевому рахунку своєї ідентичності, а також реальна можливість протистояти тиску

уніфікованого соціокультурного простору. Сучасні держави, у яких мультикультуралізм існує на рівні постійної практики, склалися у результаті імміграції, у них визріли «головні» нації та етнічні групи, які першочергово сформували національну ідею (англосаксонці у США, франко-канадці та англо-канадці, англо-кельтський елемент у Австралії). Першочергово пібувші іммігранти повинні були довести свою відповідність національній ідеї, так як від них залежав їх успіх на новій батьківщині. Стан речей став змінюватися, коли у середині 60-х рр. почав формуватися **мультикультуралізм**, зведений до рангу державеної політики. Мета залишалася колишньою – інтеграція суспільства, способи здійснення – інші. В Україні єдність ідентичності етносів, які її населяють, забезпечувалася у різні часи різними способами. Практика мультикультуралізму, у тому числі і на українському ґрунті, має на меті відмову від домінуючої культурної норми, що в ідеалі повинно дати новий поштовх розвитку культур ідентичності. Позитивний досвід для України має канадський досвід мультикультуралізму, постільки визнає, перш за все, колективні права етнічних та інших меншин, що відрізняє канадське суспільство від традиційно індивідуалістського американського. Цей варіант етнічного визнання більше підходить для України і в цілому відповідає її традиційному колективізму. Проте канадський досвід свідчить, що в країні існує 100 етнічних груп і тільки 3% визначили себе як канадці. Канадський мультикультуралізм передбачає свободу вибору індивідумом у відношенні культури; індивіду на молжна нав'язувати етнічну культуру домінуючої рупи, рівно як і не дотримуватися етнічної культури своєї етнічної групи. Канадська модель мультикультуралізму протистоїть як асиміляції, так і соціально-культурній ізоляції етнічних груп, сприяє «мозаїчності» культурної картини суспільства, вона дозволяє канадцям не тільки робити вибір з багаточесльного спектру культур, але й бути впевненим у державній підтримці культури шляхом цілого ряду законодавчих та фінансових ініціатив на всіх рівнях. Канадська «мозаїчність» допомагає зберегти етнокультурне начало, є предметом національної гордості канадців, які не бажають у культурному плані бути простим географічним продовженням свого сусіда - США. У якості позитивного досвіду канадського мультикультуралізму Україна повинна відмовитися від надмірної комерціалізації заради збереження її етнічної багатоманітності і традиційних цінностей.

Цікавим є також приклад застосування практики **мультикультуралізму в Австралії**, який свідчить, що надмірна концентрація зусиль на підтримку етнічної специфічності приводить в цілому до зростання ксенофобії, так як підкреслює не спільність, а відмінності. Це прослідковується на прикладі

відокремлення азіатських, арабських та інших общин в Австралії і виникнення «етнічних» районів у великих містах. Етнічні общини Австралії намагаються прагнути до інтеграції у традиційно австралійську культуру. Таке розуміння є наслідком фольклористського розуміння етнічних меншин і цілеспрямованої політики держави у 70-і роки, яке своїм піклуванням про «етнічні общини» буквально сконструювало їх. Мультикультуралізм Австралії до середини 80-х рр., практично змушував ототожнювати себе з будь-якою етнічною общиною, породжуючи самоізоляцію та загрозу зростання етнічної напруги. З кінця 80-х рр.. культурна ідентичність стала визначатися правом вільного вибору, що допомогло перевести центр тяжіння до національного будівництва в Австралії з етнічної площини у громадянську. Такий підхід при правильному застосуванні сприяв би консолідації українського суспільства. Практика застосування мультикультуралізму в Австралії дозволяє зробити висновок, що толерантність у суспільстві повинна розповсюджуватися на все, а не тільки на основні культурні групи. Абсолютизація політкорктності привела до того, що у країні були встановлені жорсткі її норми, які не дозволяли публікувати висловлювання, які могли образити національні меншини.

Американська мультикультурна модель сьогодні менш за все підходить для України. Концепція «плавильного казана», яка діяла у США на протязі тривалого часу, віддавала пріоритет англосаксонській нації, яка відіграла головну роль в освоєнні Америки. Згідно з концепцією інтеграції націй і культур розумівся образ білого, англосаксонського типу, протестанта по віро сповіданню. З кінця 60-х рр.. з'явилися нові елементи політики у відношенні національних меншин, перш зав се афроамериканців, які свідчили про встановлення нового відношення до «кольорових» етнічних груп часто за рахунок білих. Етнонаціональна історія країни переглядалася з точки зору «демонізації» білої більшості і позиціонування небілих меншин як жертв білої політики. Результатом такого перегляду історичної спадкоємності з'явився новий феномен в історії США «расизму навпаки». Сьогодні американський мультикультуралізм не може дати рецептів формування міжетнічних відносин для України ще й тому, що Україна знаходиться на шляху до вибору своєї моделі мультикультуралізму. Позитивні ідеї мультикультуралізму – це громадянська рівність, стабілізація етнічного населення країни, відмова держави від втручання у справи національних меншин, дотримання правил толерантної поведінки. Україна повинна бути готова дол. Того, що просування прогресивних ідей мультикультураплізму у полікультурному суспільстві розраховано на тривалу перспективу і потребує значних державних витрат.

Перспективи подальших наукових досліджень:

Формування парадигми мультикультурного суспільства в умовах культурно-інформаційного простору. Визначення місця і ролі полікультурного суспільства в умовах глобалізації.

Література:

1. Скоробогатых Н.С. Австралийский мультикультурализм: путь к гражданскому согласию или расколу. // Общественные науки и современность. 2004. № 1. - С. 139.

2. Борисов А.А. Мультикультурализм: американский опыт и Россия. // Мультикультурализм и этнокультурные процессы в меняющемся мире. М., 2003. - С. 20.

3. Дерябина С.Р. Россия и опыт мультикультурализма: за и против // Этнопанорама.- 2005.- №1-2, с.14-18.

4. Воронкова В.Г. Система суспільних та індивідуальних моделей людини у форматі «суспільство-людина» // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії / Гол. Ред. В.Г.Воронкова.-Вип.34.- Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2008.- 241 с.- с.11-22.

Стаття надійшла 10.03.10 р.